

**Emlékezés Hauser Arnoldra (1892–1978), a Magyar Tudományos Akadémia
tiszteleti tagjára**
**Remembering Arnold Hauser (1892-1978), Honorary Member of the Hungarian
Academy of Sciences**

Hauser Arnold 1892. május 8-án született Temesváron. A város német-magyar kétnyelvű környezetében nevelkedett, amely nagy mértékben segítette őt abban, hogy később minden érett művét eredetileg németül írja. Középiskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, az érettségit viszont már részben egyetemi tanulmányai helyszínén, Budapesten tette le. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen 1910-től 1915-ig tanult. Az 1913-14-es egyetemi évét a Sorbonne-on, Párizsban töltötte. Az egyetem után középiskolai, illetve házitanítóként dolgozott. 1911–13 között a *Temesvári Hírlap* számára írt műkritikákat és a művészet általánosabb elméleti és gyakorlati problémáiról szóló esszéket. 1918-ban szerzett doktori fokozatot Alexander Bernátnál.

1915-től a Magyar Filozófiai Társaság tagja, 1916-tól a Vasárnapi Kör összejöveteleinek rendszeres résztvevője volt. Balázs Béla és Lukács György társaságába valószínűleg egyetemi kollégája és barátja, Mannheim Károly vezette be. 1917-ben a Kör tagjai által szervezett Szellemi Tudományok Szabadiskolájában tartott filozófiai-esztétikai tárgyú előadásokat. 1919 novemberében a Tanácsköztársaság alatt vállalt kisebb tisztsége miatti meghurcoltatások is motiválták, hogy elhagyja az országot, és először Olaszországban informális, majd Berlinben formális keretek között folytassa tanulmányait. Berlinben Adolph Goldschmidt és Ernst Troeltsch óráit hallgatta, valamint Werner Sombart, Max Weber és Heinrich Wölfflin munkásságával ismerkedett meg. 1924-től Bécsben dolgozott filmkereskedőként. Ez a gyakorlati szakma komolyabb betekintést engedett számára egy új művészet születésébe. Hauser ezeket a tapasztalatait később termékenyen egyesítette a Nagy Háború előtt és alatt Budapesten szerzettekkel, amelyeket egyszerűen (és egyszerűsítve) két gondolatban lehet összefoglalni: a Vasárnapi Körben megismert írókhoz, gondolkodókhoz, elméletileg tájékozott művészekhez hasonlóan első sorban nem az egyes művészek alkotásproblémái, hanem a művészet és a művészeti alkotások jelentése keltette fel érdeklődését; az a későbbi gondolata, hogy a művészet jelensége három faktor, a logikai, pszichológiai és a társadalmi tényezők együttes hatásainak hálójában érthető meg, szintén ebben a korszakban és az itt megismert kollégákkal való együttgondolkodásban gyökerezik.

1937-ben a film szociológiájáról és esztétikájáról tartott előadásokat, amelyek egy nagyobb lélegzetű könyv megírásának tervezetéhez kapcsolódtak. Bár Hauser 1938-ban, a közelgő háború elől menekülve Angliába távozott Bécsből, a könyv tervét nem adta fel. Ez bővült tizenkét évvel később *A művészet és irodalom társadalomtörténete* című kétkötetes munkájává, amely az ösközöségi társadalmaktól a film korszakáig tekinti át a művészet társadalmi beágyazottságának fő kérdéseit, és teszi azokat az egyes korok mentalitásának elsődleges dokumentumaivá.

Hauser művét ugyan az időközben elhunyt Mannheim Károly kérésére kezdte el végleges formára hozni, de akkor még csak egy művészetszociológiai kompendium bevezetőjére kapott megbízást. Ez alakult át folyamatosan – többek között Herbert Read közbenjárására – egy olyan általánosabb, sem csupán a filmművészethez, sem pedig a korabeli szociologizáló művészettörténet-íráshoz kizárólagosan nem kapcsoló, nagy szintetikus művé, amelyben fantáziát és kereskedelmi potenciált látott a tervezetet felkaroló Routledge kiadó.

Ez a könyv hozta el számára a nagy áttörést, és 1951 után a nemzetközi sikert. Könyvének témájában előadásokat tartott a Courtauld Institute-on, és Theodor W. Adorno meghívására Frankfurtban. Hauser első egyetemi állása a Leedsi Egyetemen volt. Itt tanított művészettörténetet és társadalomtörténeti alapú művészetelméletet 1951-től 1957-ig, majd a Brandeis és az Ohio State egyetemeknek volt vendégtanára a Tengerentúlon. Még három könyvet írt, amelyek közül az utolsó, az 1974-ben megjelent *A művészet szociológiáját* tartotta legteljesebb és legkiérleltebb munkájának.

1975-ben a Magyar Televízió készített vele interjút Londonban, amely 1976-ban került adásba Magyarországon. Ekkor már komolyan fontolgatta, hogy közel ötven év emigráció után családotul hazatérjen. Végül csak harmadik felesége halála után, 1977-ben költözött Budapestre, majd újra megnősült. Ugyanebben az évben az MTA tiszteleti tagjává választotta. Székfoglaló előadását *Változatok Lukács György „tertium datur” témájára* címen tartotta. Utolsó autográf kötete jórészt az 1970-es években adott interjúinak és az MTA-n tartott előadásának gyűjteményét közlő német nyelvű válogatás volt, amelyet 1978-ban – már halála után – magyar változatban is olvashattunk. A MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjában tudományos tanácsadóként egy művészetszociológia szemináriumsorozat beindítását kezdeményezte, amelynek megvalósítására már nem jutott ideje.

1978. január 29-én halt meg Budapesten, és február 7-én helyezték örök nyugalomra. Temetésén Szabolcsi Miklós, Zoltai Dénes és Németh Lajos mondtak beszédet. A Farkasréti temető 6/1-es parcellájában nyugszik. Síremlékét, Kalmár János alkotását pár évvel később 1980. április 25-én avatták fel. Emlékét, valamint a róla és kortársairól szóló kutatásokat özvegye és örökösei mindmáig gondozzák, illetve ösztöngik.

*

Hauser életműve a 20. századi magyar művészetelmélet, filozófia és értelmiségtörténet jelentős korszakain ível át. Bár majdnem hatvan éves koráig váratott magára az a siker, amely igazolta ifjúkori tudományos ambícióit, az ehhez vezető út eseményei összetett képet adnak az elsősorban német és francia iskolázottságú tudós történet- és társadalom felfogásáról. Hauser ugyanakkor egy azóta szinte teljesen letűnt műfaj egyik utolsó képviselője volt. Művei nagy időintervallumot, történeti, művelődéstörténeti korszakok teljes sorozatát átfogó, szintetikus (társadalom-, esztétikai és esztétikai szempontokat ötvöző), részben szellemtörténeti, részben értelmező marxista szövegek. Olyan nagyívű szintézisekről van szó, amelyeket a művészettörténet művelői már Hauser életében sem feltétlenül tartottak a történetírás hatékony formájának. A módszer makroperspektivikus jellege, vagyis a művészeti alkotás folyamata és az adott korban lezajlott nagyobb társadalmi változások kapcsolatának felmutatása is egyre inkább a művészettörténet perifériájára került. Mi több, Hauser halála után egy évtizeddel az ilyen szempontok szerint megírt könyvek a tudomány iránt érdeklődő világpolgárok asztalairól is elkezdtek lekerülni. Aktualitását viszont éppen azáltal nyerheti vissza, hogy a művészet, illetve a tudomány története egyre komolyabb érdeklődést tanúsít a művészi és tudományos tudás előállításának társadalmi aspektusai, illetve mindazon külsődleges szempontok iránt, amely lebontja a csupán saját forrásai és eszmeisége révén fejlődő művészet és tudomány képét. Ebben az új felfogásban nemcsak egy társadalom szerkezete, az osztályérdekek és a mecénatúra működésének megértése válhat egy műalkotás értelmezésének kulcsává, hanem a politika és kereskedelem folyamatainak befolyása

a művészeti produkció fellendülésére vagy csökkenésére. A tudomány vagy a művészet önálló törvényeket is követő területei a kultúra folyamatának, amelyek így egy nagyobb mozaik fontos kockáit adják. Ezért részben mentesülhetünk azoktól a régi, de annál gyakoribb félelmektől és kifogásoktól, amelyek a művészetet a társadalomtörténetben egy külsődleges szempont alárendeltjének, a gazdaságtörténet szolgálóleányának látták. Hauser folyamatos egyensúlykeresése a művészet és a társadalom sajátos törvényszerűségei között éppen azt a történetfilozófia látásmódot erősíti, amely nem akar lemondani a kulturális jelenségek pluralitásáról, miközben képes adott összefüggésekben az egyik vagy a másik túlsúlyát megállapítani. Hauser soha nem volt kutató művészettörténész, de a felvázolt történeti magatartás elméleti alapzatának megvilágítása szempontjából művei tudománytörténeti klasszikusok, és mint ilyenek alkalmat adnak a diszkusszióra.

Hauser Arnold fontosabb művei:

A művészet és az irodalom társadalomtörténete (először angolul: *The Social History of Art* (1951); majd 1953-ban németül: *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur*; magyarul először 1968-ban) után következett annak elméleti alapvetését adó munkája *A művészettörténet filozófiája* (*Philosophie der Kunstgeschichte*, 1958; második kiadásának [1970] címe: *Methoden moderner Kunstbetrachtung*; magyarul 1978), majd a „manierizmus-könyv” (*Der Manierismus. Die Krise der Renaissance und der Ursprung der modernen Kunst*, 1964; magyarul a második kiadás [1973] alapján 1980-ban *A modern művészet és irodalom eredete. A manierizmus fejlődése a reneszánsz válsága óta* címmel), végül pedig *A művészet szociológiája* (*Soziologie der Kunst*, 1974; magyarul 1980). Hauser művei angolul a Routledge & Kegan Paul, illetve *A művészet és az irodalom társadalomtörténete* esetén párhuzamosan a Routledge és az Alfred Knopf kiadóknál jelentek meg. Állandó német kiadói partnere a müncheni C.H. Beck volt. Szintetikus könyvei először magyarul a Gondolat Kiadó gondozásában láttak napvilágot.

Legfontosabb interjúit, valamint az MTA- n tartott székfoglaló előadását gyűjti egybe az *Im Gespräch mit Georg Lukács* című posztumusz megjelent (1978), de még életében szerkesztett kötete (magyarul ugyanebben az évben, *Találkozásaim Lukács Györggyel* címmel, az Akadémiai Kiadónál).

Válogatott másodlagos irodalom:

Hauser korai műveiből részletes kommentált és annotált válogatást közöl: Zuh D.–Bardoly I. –Markója Cs. (szerk.): Hauser Arnold olvasókönyv = *Enigma* 91 (2017): 30–190. Élettörténetének egyik leggazdagabb összefoglalásait adja Csepregi Klára szócikke. *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950*. Berlin–New York, 2003. II.: 684–686. Hauser életének és pályaképehez ld. még magyarul: Tímár Árpád: Hauser Arnold pályakezdése. *Ars Hungarica*, 2. 1974. 190–201.; Wessely Anna: Hauser Arnold (1892–1978). Az olvasó útja. Hauser Arnold *A művészettörténet filozófiája* című művéről. „*Emberek és nem frakkok.*” *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai*. II. Szerk. Markója Csilla, Bárdoly István. *Enigma*, 13. no 48. 2006. 299–314. – különösképpen: 312–313. Élettörténeti összefoglalót közöl még Lendvai L. Ferenc tollából: Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László: *Magyar filozófia a XX. században*. II. Budapest, 2001. 221–223.

Zuh Deodáth, az MTA BTK Filozófiai Intézet posztdoktori kutatója
email: zuh.deodath@btk.mta.hu